

İBRAHİM KAFESOĞLU İLE OSMAN TURAN'IN KALEM KAVGASI VE ALANA YANSIMALARI

THE CONTROVERSY BETWEEN İBRAHİM KAFESOĞLU AND OSMAN TURAN AND ITS REFLECTION ON THE FIELD

Ahmet KÜTÜK*

Öz

Ülkemizde Selçuklu tarihçiliğinin günümüzde dahi bâkir bir alan olduğu söylenebilir. Osmanlı tarih araştırmalarındaki arşiv bolluğuna sahip olmaması ve bu dönemin Orta Çağın karanlık ve kaynaksız bir çağı olarak kabul edilmesi gibi etkenler, Selçuklu tarihçiliğinin Osmanlı tarihinin gölgesinde kalmasına sebep olmuştur. Bu alanda temayüz etmiş iki yetkin tarihçi İbrahim Kafesoğlu ve Osman Turan, 1940'lı yıllardan itibaren önemli boşlukları doldurarak sonraki tarihçilere model teşkil edecek hayati araştırmalar kaleme almışlardır. Fakat bu iki âlim arasında 1960'lı yıllarda ortaya çıkan akademik rekabet ve çekişme alandaki verimliliği olumsuz etkilemiş, hatta zamanla akademik düzeyi aşır kişisel bir boyuta ulaşmıştır. Bu makalede, adı geçen tarihçilerin arasındaki problemin kaynakları ve ilgili alana yansımaları, bizzat kendileri tarafından kaleme alınan akademik yazılarında konuyla ilgili düşünceleri üzerinden tarafsız bir şekilde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan, Ahmed Ateş, Selçuklu Tarihçiliği, İslam Ansiklopedisi.

Abstract

It can be asserted that Seljukid historiography in Turkey is still in its infancy. The fact that archival documentation for the Seljukid period is limited compared to the Ottoman historiography and this period was accepted as a dark age and indefinite era as being a time space of middle ages. Therefore, these reasons caused the Seljukid historiography to remain in the shadow of Ottoman history writing. Two competent historians in this field, İbrahim Kafesoğlu and Osman Turan, have

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Mardin/Türkiye, ahmetkutuk63@gmail.com.

produced vital contribution by filling important gaps since 1940s to the scholarship which have constituted a model for later historians. However, academic competition and contention emerging between these two scholars during the 1960s negatively affected their productivity and even over time it has exceeded the academic level and turned into a personal discussion. In this article, we will try to explain objectively the sources of the discussion and tension between these two historians and it will be evaluated how these reflections influenced their writings by focusing on their academic texts.

•

Keywords

İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan, Ahmed Ateş, Seljukid historiography, Encyclopedia of Islam

GİRİŞ

1931 yılında Türk Tarih Cemiyeti'nin kurulması sonrasında Türkiye'de milli bir tarihin inşası meselesi ciddi anlamda tartışılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede özellikle M. Fuad Köprülü (1890-1966)'nün çabalarıyla Türkiye'de tarih araştırmacılığı bilimsel ve metodolojik bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Köprülü, bu amaçla kendi araştırmaları yanında yetiştirdiği öğrencilerini de farklı alanlara sevk ederek Türk tarihinin yüzyıllarca ihmal edilmiş alanlarını aydınlatmaya çalışmıştır. İbrahim Kafesoğlu ve Osman Turan, Köprülü'nün çağdaş Türkiye'de tesis etmek istediği akademik zihniyetin Selçuklu ayağını temsil etmektedir¹.

Özellikle Anadolu Selçuklu Tarihi alanında gerçekleştirdiği ulusal ve uluslararası yayınlarıyla tüm bilim dünyasının dikkatlerini üzerine çeken Osman Turan², Selçuklularla ilgili Batı bilim çevrelerinde oluşmuş peşin hükümleri kaynaklar ışığında çürütmüştür. Bu çerçevede Batı'da doğru ve kaynak merkezli bir Selçuklu tarihçiliğinin yerleşmesinde önemli katkıları bulunan yazarın yayınları, özellikle Claude Cahen (1909-1991) ve İrene Melikoff (1917-2009) gibi Fransız âlimler tarafından dikkatle takip edilmiş ve takdirle karşılanmıştır. Sadece kaynaklardaki bilgileri aktarmakla yetinmeyip bunlar üzerinden makul

¹ Aynı şekilde M. Halil Yınanç, M. Altay Köymen, Faruk Sümer, Ali Sevim, Nejat Kaymaz gibi isimlerin Türkiye'de Selçuklu tarihçiliğinin kökleşmesi konusundaki emek ve mesailerini göz ardı edilemez.

² Prof. Dr. Osman Ferit Turan (1914-1978), yükseköğrenimine Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih bölümü başlayarak 1941 yılında M. Fuad Köprülü'nün danışmanlığında hazırladığı *12 Hayvanlı Türk Takvimi* adlı teziyle doktor unvanı almıştır. 1949 yılında TTK asli üyeliğine seçilen Turan, 1951 yılında profesör olmuştur. 1954 yılında Demokrat Parti'den siyasete atılmış, ancak siyasetin esnek ve değişken havasına ayak uyduramamıştır. 1960 darbesi sonrası yaklaşık 16 ay kadar hapis yattıktan sonra beraat etmişse de fakültedeki görevine geri dönmek isteği yönetim tarafından geri çevrilmiştir. 1964 yılında bu kez Adalet Partisi'nde siyasete atılan Turan, 1965 seçimlerinde Trabzon milletvekili seçilmiştir. Ancak muhtelif neşriyatlarda dile getirdiği muhalif görüşleri sebebiyle burada da fazla tutunamamış ve 1967'de partiden ihraç edilmiştir. 1969 yılında fakültedeki görevine dönmek istemiş ise de bu kez boş kadro bulunmadığı gerekçesiyle talebi reddedilmiştir. Bunun üzerine 1972 yılında emekliye ayrılan Turan, böylece meslek hayatını noktalamıştır. Bununla birlikte Selçuklu tarihi bağlamında en değerli eserlerini 1969-1973 yılları arasında kaleme aldığı göz önüne alındığında onun akademi dışı ilmi faaliyetlerinin en verimli çağı olduğu söylenebilir. Selçuklu ve ortaçağ tarihleri dışında güncel konular hakkında da yazıları bulunan Osman Turan, 17 Ocak 1978 tarihinde geçirdiği beyin kanaması sonucu hayatını kaybetmiştir. Osman Turan, Osmanlı hanedan ailesine mensup Satia Hanım ile evliydi. Bkz. Salim Koca, "Osman Turan", *DİA*, c. 41, (2012), s. 410-412; Ali Birinci, *Osman Turan*, Ankara 2003, s. 27-53.

teoriler üretmeyi de ilke edinen Osman Turan, kaynaklara ve kaynak dillerine hâkim, akıcı ve ikna edici üslubuyla yerli ve yabancı araştırmacılar için Selçuklu tarihi alanında başvurabilecekleri birinci elden eserler kaleme almıştır.

İbrahim Kafesoğlu³, genellikle Büyük Selçuklu tarihi alanında eserler vermekle birlikte sadece bu alanda sınırlı kalmamış, İslam öncesi Türk tarihi ve Harezmsahlar Devleti ile ilgili kaleme aldığı eserlerle de bu alanlarda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Ona göre, Türk tarihinin başlangıç kısmı üzerinde çalışanlar özellikle kültür konularında meseleleri günümüze kadar birbirine bağlayarak ele almalıdır. Kafesoğlu, bu çerçevede Osmanlı tarihi ile meşgul olanların Selçuklu ve İslam tarihini iyi bilmeleri gerektiği kanaatini taşımaktadır⁴. Kendi söylemine göre bu sebeple 60'lı yıllardan sonra Selçuklular dâhil sonraki Türk tarih ve medeniyetini kavrayabilmek için zaruret hissettiği millî tarihin temel problemlerine inmek gayesiyle Asya Türk Kültürü konularına yönelmiştir⁵.

*Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'*nde yolları kesişen Kafesoğlu ve Turan, o sırada aynı fakültede Orta Çağ kürsüsü profesörü olan hocaları F. Köprülü'den aldıkları ilmî metotla alanda çok önemli sayılabilecek boşlukları doldurmuşlar, kaleme aldıkları akademik çalışmalarla o dönem itibariyle ana hatları bile bilinmeyen Selçuklu siyasi tarihini takdire şayan bir şekilde aydınlatmışlardır. Bu iki âlimin ilişkileri, 1950'li yıllarda iyi iken⁶ 1964 yılında *İslam Ansiklopedisi'*nin Selçuklular maddesinin yazımı meselesiyle başlangıçta akademik boyutta ortaya çıkıp zaman içerisinde hızla bireyselleşen bir kalem kavgasıyla bozulmuştur. Bu tarihten sonra yıldızları bir türlü barışmayan Kafesoğlu ve Turan, farklı neşriyatlarda birbirlerinin akademik hatalarına atıfla tenkit ve reddiyeler kaleme almışlardır. Böylece birbirlerine karşı dile getirdikleri iddialar, kısa süre sonra her çalışmada mazur görülebilecek ufak hatalara indirgenerek birbirlerini tezyif edici

³ Prof. Dr. Halil İbrahim Kafesoğlu (1914-1984), 1936 yılında girdiği Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde 1940 yılında tahsilini tamamlamıştır. 1943'te doktora eğitimi için Budapeşte'ye giden Kafesoğlu, II. Dünya Savaşı sebebiyle eğitimini yarıda bırakarak yurda dönmek zorunda kalmıştır. 1949'da M. Halil Yınanç'ın yanında *Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah* adlı teziyle doktor olmuş, 1962'de profesör unvanını aldıktan sonra da bir müddet Z. Velidi Togan ile çalışmıştır. 1961-1967 ve 1977-1981 yılları arasında *İslam Ansiklopedisi'*nin yayın kurulunda görev alan Kafesoğlu, 18 Ağustos 1984'te İstanbul'da hayatını kaybetmiştir. Bkz. Abdülkadir Donuk, "Halil İbrahim Kafesoğlu", *DİA*, c. 24, (2001), s. 145-146.

⁴ Donuk, "Halil İbrahim Kafesoğlu", *DİA*, c. 24, s. 145-146.

⁵ Kafesoğlu, *Türkiye'de Selçuklu Tarihçiliği*, s. 278.

⁶ Osman Turan, Kafesoğlu'nun doçentlik jürisinde bulunduğunu ve doçentlik tezi olarak hazırlamış olduğu Harezmsahlar tarihine dair eserine düzeltmeleriyle katkı sunduğunu belirtmektedir. Bkz. Osman Turan, "Selçuklular Hakkında Yeni Bir Neşir Münasebetiyle", *Belleten*, XXIX/116, (1965), s. 643.

boyutlara ulaşmıştır. Bu rekabetten en çok zarar gören ise bu husumetten önce onlar tarafından mükemmel bir zemine oturtulan Selçuklu tarihi araştırmaları olmuştur.

Problemin Kaynağı: İslam Ansiklopedisi Selçuklular Maddesi Meselesi

1908-1938 yılları arasında Hollanda'nın İslam araştırmalarının merkezi haline gelmiş olan Leiden şehrinde E. J. Brill⁷ yayınevi tarafından neşredilen *İslam Ansiklopedisi (Encyclopedia of Islam)*'nin, Türk ve İslam tarihi alanında eksik kalan kısımları takviye edilmek şartıyla 1940 yılında Türkçeye çevrilmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede esas metinde veya zeyilde bulunmayan ancak önemleri dolayısıyla esere eklenmesi gereken maddeler, alanında uzman yerli araştırmacılara havale edilerek eserin Türk ve İslam tarihleri açısından daha müttekâmil bir düzeye getirilmesi hedeflenmiştir⁸. Ansiklopedinin Almanca, Fransızca ve İngilizce basımlarında eksik kaldığı düşünülen "Selçuklular" maddesinin 1964 yılında heyet kararıyla Osman Turan'a havale edilmesi⁹, Kafesoğlu ve Turan arasında başlayıp yıllarca sürecek olan çekişmenin kıvılcımını ateşleyen hadise olmuştur¹⁰. Osman Turan, kendisine havale edilen maddenin yazımını tam iki yılda tamamladıktan sonra ilgili birime emanet ettiği metnin çok uzun olduğu gerekçesiyle kısaltmasının istendiğini belirtir¹¹. O, kendisinin bunu kabule yanaşmamasıyla Kafesoğlu'nun aynı müsveddeyi kısaltmak ve altına da kendi imzasını atmak suretiyle açık bir intihal yaptığı

⁷ Batıda İslam ve Şarkiyat Araştırmaları hususunda bir öncü olan bu yayınevi, ilk olarak 1683'te Leiden şehrinde Jordan Luchtmans eliyle yayın hayatına başlamış, doğu dünyası ile ilgili Latince, Grekçe, Arapça ve İbranice birçok eser yayımlanmıştır. Yayınevinin 19. Yüzyıl başlarında Brill ailesinin eline geçmesiyle en verimli çağını yaşadığı ve doğuya ait araştırmaların merkezi haline geldiği görülmektedir. *Encyclopedia of Islam* adlı ansiklopedik eser kurumun İslam dünyasıyla ilgili en önemli yayınları arasında yer almaktadır. Geniş bilgi için bkz. Alexander H. De Groot, "Hollanda (İslam Araştırmaları)", *DİA*, c. 18, (1998), s. 232.

⁸ Bkz. *İslam Ansiklopedisi*, Mukaddime Kısmı, c. I, s. xvi-xxi.

⁹ Ansiklopedinin Tahrir Müdürü A. Ateş, 31 Mayıs 1963 tarih ve 84 sayı ile yazıldığını belirttiği bu yazının içeriğini vermektedir. (Bkz. Ateş, "Prof. Dr. Osman Turan'ın Yazısı Dolayısıyla Bir Açıklama", *Belleken*, XXX/119, (1966), s. 460) Osman Turan, bu maddeden önce ansiklopedideki Anadolu Selçuklu sultanları (Keyhüsrev, Keykavus, Keykubad) ile ilgili maddeleri de yazmıştı.

¹⁰ Bkz. Osman Turan, *Tarihi Akışı İçerisinde Din ve Medeniyet*, İstanbul 1998, s. 150-151; Nevzat Topal, *Prof. Dr. Osman Turan Hayatı ve Eserleri*, 2004, s. 45, 61-62.

¹¹ Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 640. Turan'a göre, daha küçük ve ehemmiyetsiz maddeler 40, 60, 120 hatta 160 sayfa iken Selçuklular gibi Türk-İslam dünyasının önem arz eden bir konu başlığının 18-20 sayfaya sığdırılması doğru değildi. Bu konuda A. Ateş'i ikna ettikten sonra maddenin 80-90 sayfalık bir kapsama sahip olması konusunda mutabakata varıldığını söylemektedir. Bkz. *Aynı Yer*.

iddiasını taşımaktadır¹². Bu hususta *Selçuklular hakkındaki bu eserimiz Ansiklopediye emanet edilip orada üç ay kalarak bize iade olunurken onun bir daktilo nüshası da yine orada tutulmuş ve bir müddet sonra da bizden aktarılmak suretiyle «Selçuklular» maddesi İbrahim Kafesoğlu imzasıyla neşredilmiştir*¹³ şeklinde iddiasını dile getirirken Kafesoğlu ile ilgili şunları yazar:

“Bugüne değin Selçuklular tarihi üzerinde siyasi hadiseler dışında bir alakası ve araştırması olmayan Kafesoğlu, bir yandan bu tür meseleleri kavrayacak bir hazırlığa sahip bulunmadığı, öte yandan iki yıllık bir çalışmayı kendi ifadesine göre de bir buçuk aya sıkıştırmak mecburiyetini duyduğu için bir hazımsızlığa tutulmuş; bu iki mühim sebeple muvaffakiyetsizliğe uğramış ve bu aktarma fiilini ispat etmemizi çok kolaylaştırmıştır. Bu aktarmanın Kafesoğlu’na mal edilebilmesi ve suiistimal hadisesinin gizlenmesi için Selçuklular maddesinin eserimizden önce neşri gerekiyordu. Kendisinin ‘yaz aylarının boğucu sıcaklarında ve bazı geceler sabahlamak suretiyle maddeyi hazırladık’ ifadesi ile beliren gayretin sebebi de ifşa ediliyordu”¹⁴.

Osman Turan, ansiklopediye havale ettiği Selçuklu maddesinin bu macerayı geçirdikten sonra maddeyi biraz daha genişleterek 20 Eylül 1964’te basılması için matbaaya verdiğini ve böylece *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* (Ankara 1965) adlı eserinin ortaya çıktığını dile getirmektedir. Turan, bu eserin siyasi tarih kısmının (s. 27-216) ansiklopedi için hazırlanan metin ile aynı olduğunu, yalnızca metin içerisinde gösterilen bibliyografik notların arka kısma aktarıldığını, medeniyet kısmının da kendisi tarafından takviye edilmesiyle eser mevcut halini aldığını belirtmektedir¹⁵. Osman Turan, [...] *esasen Selçuklular tarihi ile Selçuklular maddesi sahiplerinin araştırmaları, mevzuları ve çalışma tarzları malum olduğu için bu eser ile bu makale arasındaki benzerlikler ve iştirakler derhal bir şüphe uyandıracak idi* diyerek kendi bastığı kitabı ile Kafesoğlu imzasıyla neşredilen Selçuklu maddesi kıyaslandığında içerik ve üslup benzerliğinin kolayca fark edileceğini

¹² Osman Turan, “Selçuklular Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler I”, *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sayı: 29, (1973), s. 16; amlf., *Din ve Medeniyet*, s. 151. [...] *Ansiklopediye emanet edilen eserimiz tahrir heyetine dâhil bulunan Kafesoğlu tarafından kendisine göre bir metotla kısaltılarak ve bozularak aktarıldığı bütün delilleriyle sübut buldu.* Turan, “Neşir Münasebetiyle”, s. 641-642. Ayrıca bkz. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 25, not 86.

¹³ Turan, “Araştırmalar ve Tenkidler I”, s. 16. **Buradaki ve bundan sonraki bütün alıntılarda metin içinde tırnak işaretiyle yapılan vurgular ve parantez içi göndermeler yazarların kendilerine aittir. [A. K.]**

¹⁴ Turan, “Araştırmalar ve Tenkidler I”, s. 16; amlf., *Din ve Medeniyet*, s. 151. Benzer ifadeler için bkz. Turan, “Neşir Münasebetiyle”, s. 643.

¹⁵ Bkz. Turan, “Neşir Münasebetiyle”, s. 641.

savunmaktadır¹⁶. Onun iddiasına göre, bu açık intihale rağmen imza sahibinin [Kafesoğlu] ilgili maddeye kendi müsveddelerinden faydalandığına dair bir kayıt düşmesi problemin halli için yeterli olacaktır. Fakat Turan, bu amaçla tahrir müdürü A. Ateş'e gönderdiği resmi protesto ile durumu bildirmesine rağmen müspet bir netice alamadığını belirtir ve [...] *Akibetin vahametini düşünerek hadiseyi bir kayıtle kapamak imkânlarını bildirmek maksadıyla müşterek dostlara yaptığım son telkinler netice vermedi* diyerek intihale dair kati olduğunu belirttiği delillerini ortaya dökmeden önce ilim ve hayır yolunu açık tutarak bir fırsat verdiğini ifade etmektedir¹⁷.

Mesele, Kafesoğlu'nun cephesinden farklı aktarılır. Ansiklopedinin tahrir heyeti üyesi olan Kafesoğlu, heyetteki bazı üyelerin direnmelerine rağmen kendisi ve diğer üye A. Ateş'in ısrarıyla maddenin Turan'a havale edildiğini söyledikten sonra *kendisiyle dostluk hukukunun mevcut olduğunu zannettiğimiz bu arkadaşın bahis mevzuu tarihlerde içinde bulunduğu maddi-manevi gayr-i müsait şartlar [bu ısrarımızda] başlıca rol oynamıştı* demektedir¹⁸. Kafesoğlu, ayrıca Turan'ın ansiklopediye verdiği müsveddelerin kitaplaşması esnasında kitabı basan *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün* ilim kurulu üyeleri olmaları hasebiyle bu konuda da katkı sağladıklarını iddia etmektedir¹⁹.

İddia ve Karşı İddialar

Osman Turan, Türk Tarih Kurumunun itibarlı yayın organı *Bellekten'* de yayımladığı *Selçuklular Hakkında Yeni Bir Neşir Münasebetiyle* adlı makalesinde Kafesoğlu'nun imzasıyla neşredilen İslam Ansiklopedisi Selçuklular maddesinin kendi yazdığı metnin kısaltılmış bir aktarması olduğuna dair iddiasını her iki metne karşılaştırmalı atıflar yaparak ispata çalışmaktadır²⁰. Turan, bu makalede kendi eseri ile Kafesoğlu imzasını taşıyan Selçuklular maddesindeki benzerliklere dikkat çekmektedir. Bu benzerliğe ilişkin iddialardan biri şöyledir:

“Selçukluların Buhara civarına gelişlerini kitabımıza göre kısa, fakat doğru olarak nakleden Kafesoğlu, bugüne kadar bütün ilim adamlarının bu

¹⁶ Turan, “Neşir Münasebetiyle”, s. 655; amlf., “Selçuklular Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler II: Tenkidde Ehliyet”, *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sayı: 30, (1973), s. 15.

¹⁷ Turan, “Neşir Münasebetiyle”, s. 642; Turan, “Araştırmalar ve Tenkidler I”, s. 17. Turan'ın, bu gelişme üzerine durumu Millî Eğitim Bakanına şikâyeti üzerine bir tahkikat kurulu oluşturulmuş, ilgililerin müdafaaları alınmıştır. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, “Prof. Osman Turan'ın Tenkid Yazısı Dolayısıyla Selçuklu Tarihinin Meselelerine Toplu Bir Bakış”, *Bellekten*, XXX/119, (1966), s. 467, not 2; Ateş, “Bir Açıklama”, s. 463.

¹⁸ Kafesoğlu, “Tenkid Yazısı Dolayısıyla”, s. 468.

¹⁹ Kafesoğlu, “Tenkid Yazısı Dolayısıyla”, s. 468, not 5; Krş. Ateş, “Bir Açıklama”, s. 464.

²⁰ Bkz. Turan, “Neşir Münasebetiyle”, s. 644-646.

muhaceretin 992'de olduğuna dair fikirlerini reddedip bu yıldan önce vuku bulduğuna dair yeni görüşün bize ait olduğunu anlayamadığından ister istemez, bu tetkikin sahibini veya aktardığı eserimizi ifşadan kurtulamamıştır. Gerçekten bizim kaynak ve tetkikler arasında W. Barthold'u gören Kafesoğlu, bu fikrin bu âlime ait olduğunu sanarak onu zikretmesi bir intak-ı hata olmuş ve böylece kendisini ele vermiştir".²¹

Turan, başka bir yerde *Selçuk tarihi mütehasısı meslektaşımızın bugüne kadar asla düşünmediği alaka duymadığı ve uğraşmadığı bu meseleleri birden tetkik mevzuu yapması ve bizimle müvazi neticeler elde etmesi de ancak ya bir kehanetle veya eserimizi aktarmakla mümkün olabilirdi* diyerek iddiasında ısrar etmektedir²². Makalesinin birçok yerinde "zoraki şerikim", "cesur hissedar" diye hitap ettiği Kafesoğlu için *siyasi tarihe dair tetkiklerimizi de naklederken küçük zahmetleri bile göze almamış ve bu münasebetle kitabımızda bulunduğu kaynakların bir kısmını silmek ve bazen onların yerine muahhar ve lüzumsuzlarını eklemek suretiyle bu teşebbüslerini gizlemeye çalışmıştır. Fakat bazen bu sildiği kaynaklar dolayısıyla aktardığı metnin delil ve dayanaklarını yok ederek kendisini ele vermiştir* demektedir²³.

Osman Turan, Kafesoğlu'nun o güne kadar Türkiye Selçukluları, Anadolu iktisadiyatı ve medeniyeti gibi konularda hiçbir neşriyatı yokken birdenbire Ansiklopedinin Selçuklular maddesiyle bu alanda yazmaya başlamasını tuhaf karşılar ve bu durumu, kendisine ait fikirlerin hafif rötuşlarla değiştirilerek Selçuklu maddesinin yazıldığı yönündeki iddiasına dayanak gösterir. Yazar, bu konuda şunları yazmaktadır. [...] *bugüne kadar bu mevzu ve meselelerin dışında kalmış, onlara girişme heves ve kabiliyetini göstermemiş olan ortak meslektaşımız Büyük Selçuklular ve hususiyile Türkiye Selçukluları devrinde iktisadi ve ticari faaliyetlere yeni usul ve müesseselere, para iktisadiyatına, sanayi, ithalat ve ihracata, şehirlere, servet terakümüne ve içtimai hayata dair tetkiklerimizden kendine göre toplu bilgiler vermiştir*²⁴. Osman Turan, bu şekilde kendi müsveddelerinden aktarılarak yazıldığını iddia ettiği Kafesoğlu'nun Selçuklular maddesiyle ilgili başka örnekler de verdikten sonra buna rağmen bu ilmî ve manevî cezayı kâfi gördüğünü, hukukî, malî ve meslekî ceza için bir dava açmadığını belirtir²⁵.

²¹ Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 645.

²² Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 650.

²³ Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 654-655; Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler II", s. 15.

²⁴ Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 651.

²⁵ Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler I", s. 17. Turan'a göre Kafesoğlu, Ansiklopedideki Selçuklular maddesini kendi eserinden (Selçuklular ve Türk-İslam Medeniyeti) önce neşretmeyi başarabildiği için kendisinin ondan intihal yaptığını dahi iddia edebilirdi. Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler II", s. 15.

Osman Turan'ın bütün bu iddiaları, Kafesoğlu tarafından aynı dergide sadece birkaç sayı sonra yayımlanan *Selçuklu Tarihi Meselelerine Toplu Bir Bakış* başlıklı bir makaleyle cevaplanmıştır. Kafesoğlu, *gerek hakkımızdaki garip hükümleri gerek ilmi seviyesi itibariyle dikkate şayan*²⁶ şeklinde tanımladığı Turan'ın makalesindeki iddialarına her sayfaya, hatta satır numaralarına dahi atıflar yaparak 46 madde ile karşılık vermiştir. Bu yazısında alıntı, iktibas ya da aktarma iddialarını net bir dille yalanlayan Kafesoğlu, genel olarak Turan'ın ilim dünyasınca zaten malum olan bilgileri ilk olarak kendisinin keşfettiğini zannettiğini ve söz konusu iddiaların Turan'ın maraz haline gelmiş bu huyundan kaynaklandığını savunmaktadır. Bu konuda [...] *eğer tahrir heyeti olarak biz o zaman O. Turan'ın makalesinin muhteviyatına vakıf olsaydık bunun derhal reddini ilmi ve vicdani bir vazife addederdik*²⁷ diyerek onun yazdığı müsveddeyi görmediğini belirten Kafesoğlu, Turan'ın "Selçuklular" maddesinin kendi müsveddelerinden aktarılarak yazıldığı iddiasıyla ilgili olarak da şunları yazmaktadır:

"[...] bütün yazdıklarını yeni fikir, orijinal görüş, ilk defa aydınlatma, Selçuklu tarihinde yol gösterici olma zannı ve sevinci içinde taktim eden O. Turan, bizim de makalemizde Selçuklu tarihinin hemen bütün meselelerini açıklamamız karşısında hayrete düşmüş ve 'bir türlü hazmedemediği' (tabir onundur) bu durumu kendi müsveddelerinin bir müddet Ansiklopedi bürosunda kalması sebebiyle benim Ansiklopedi Murahhas müdürü ile anlayabileceğimi de hesaba katarak kolayca bir intihal hiss-i kazibine bağlamış ve bu mutasavver intihale mesnet olmak üzere makalemiz ile kitabı arasında paralellikler aramaya koyulmuştur. [...] kaynaklarda her gördüğünü 'yeni' sanan ve ilk aklına gelen fikri orijinal buluş ve keşif olarak ileri süren O. Turan, kitabı ile bizim makalemizi satır satır karşılaştırmış yalnız aradaki 'benzerliklerin' kendi eserinden aktarıldığını söylemekle iktifa etmemiş, fakat makalemizin belki de yirmide bir tutarındaki bu benzerlikler dışında kalan bölümlerine de sahip çıkarak bir illüzyonist maharetiyle bütün 'Selçuklular' maddesine el koymak teşebbüsünde bulunmuştur"²⁸.

Kafesoğlu, makalede ayrıca Turan'ın aktarma olduğunu iddia ettiği Selçuklular maddesindeki bilgilerin alanla ilgili mutad kavramlar olduğunu savunmaktadır. Turan'ın, "Selçuklular" maddesinin kendisine verilmek suretiyle Kafesoğlu'nun bu maddeyi yazmak fırsatını kaybettiği iddiasını" bir muhakeme zayıflığı olarak değerlendiren Kafesoğlu, [...] *tahrir heyeti üyesi olarak ansiklopedide*

²⁶ Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 467.

²⁷ Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 469- 470, 472.

²⁸ Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 469-470.

her an arzu ettiğimiz maddeyi yazmak imkânına sahip bulunduğumuz O. Turan dâhil kimsenin reddedemeyeceği bir husustur²⁹ diyerek kendini savunmaktadır. Ayrıca Turan'ın, müsveddelerin Kafesoğlu tarafından kullanıldığına dair bunların kenarında tutulmuş notları işaret eden iddiasına da O. Turan'ın ansiklopediye gönderdiği müsveddeler üzerindeki notların bize ait olduğunda hala ısrar etmesi izahı iktidarımız dışında bir ruh haletinin ifadesidir. Eğer biz müsveddeleri okuyarak notlar koysaydık bu notların "Bu makale Ansiklopediye giremez" şeklinde olacağında şüphe yoktu³⁰ diyerek adı geçen müsveddeleri okumadığını tekrar dile getirmiştir.

Maddenin iki ayda nasıl yazılabildiğine dair Turan'ın sorularına ise [...] önce belirtelim ki biz Selçuklular maddesini iki ayda değil bir buçuk ayda yazdık (1 Ağustos-15 Eylül 1964). [...] Selçuklu tarihinin siyasi ve medeni safhalarına dair binlerce fişimize, notlarımıza ve neşre hazır vaziyette olan "Umumi Türk tarihi ve kültürü" adlı iki ciltlik kitabımıza müracaatla yaz aylarının boğucu sıcaklarında ve bazı geceler sabahlamak suretiyle maddeyi hazırladık³¹ demektedir. Buna karşılık Kafesoğlu'nun aktarma kabiliyetinden bile yoksun olduğunu iddia eden Turan, [...] Selçuklular maddesi, bugünkü şekli ile, ilim ve kültür muhitlerini elbette tatmin edememiş ve aksine bu devir tarihi tamamiyle tağşiş olunmuştur demek suretiyle Kafesoğlu tarafından iftihara değer olarak tanımlanan maddenin içerik açısından zayıf olduğunu ve yeniden kaleme alınması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Kafesoğlu'nun, eserine (Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti) tenkit yazısı yazmakla aslında ansiklopedi maddesini, yani kendisini de tenkit ederek garip bir tenakuza sürüklendiğini belirtir³².

Selçuklular maddesiyle başlayan bu zıtlama sürecinde tarafların birbirleri hakkında en çok dile getirdikleri söylem ise birbirlerinin alana hâkim olmadıkları iddiası olmuştur. Bu iddiayı temin için birbirlerinin yazdıkları akademik metinleri un-ufak ederek basit ve olası hataları dahi metne taşıyıp karşı tarafın akademik ehliyete sahip olmadığını savunmuşlardır³³. Osman Turan, Kafesoğlu

²⁹ Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 468.

³⁰ Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 477-478. Krş. Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 653, 657, 642.

³¹ Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 470.

³² Krş. Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler I", s. 18; Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 470.

³³ Tarafların birbirlerinin ilmî kifayetsizliğiyle ilgili yazdıklarının tamamını burada yazmak bu makalenin kapsamı dışındadır. Ancak onların birbirleri hakkında iddialarını dile getirdikleri eserlere karşılaştırmalı olarak bakılması aradaki akademik anlaşmazlığın bir müddet sonra nasıl şahsileştigiine dair bir fikir verebilir. Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 643-648; amlf., Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, s. 7, 25, 32 (not 10), 33; amlf., "Araştırmalar ve Tenkidler II", s. 13-15; İbrahim Kafesoğlu, "Kitabiyât: Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve İslam-Türk

hakkında [...] müsbet gayret ve çalışmalarına rağmen Kafesoğlu ilmi araştırmalarında hiçbir zaman derinliklere inememiş; mühim tarihi meseleleri meydana koymak ve halletmekte ciddi bir muvaffakiyet gösterememiş ve umumi manasıyla bir nakil veya toplayıcı (compilateur) olmaktan pek ileri gidememiştir şeklindeki düşüncelerini dile getirirken İbrahim Kafesoğlu, Turan'ın 1965 başlarında yayımlanan *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* adlı eseri hakkında aynı yılın Mart ayında bir tenkit yazısı kaleme almıştır. Kafesoğlu bu yazısına [...] İlk bakışta muntazam ve kronolojik sıraya göre kaleme alındığı intibamı uyandıran bu eser, insicamdan mahrum görünüyor diyerek başlamakta ve eserde Turan'ın hatalı olduğunu iddia ettiği yazım, anlam ve bilgi yanlışlarını maddeler halinde (23 madde) sıralamaktadır³⁴. Bunlardan bir tanesinin verilmesi, tenkit yazılarının taraflar arasında nasıl bir hesaplaşma aracına dönüştüğünü göstermesi bakımından yeterli olacaktır. Kafesoğlu şöyle demektedir:

"O. Turan, Selçuk'un 5 oğlu olduğunu söylüyor (s. 42). Kendisinin yeni girdiği anlaşılın fakat uzun tetkikleri icap ettiren bu meselede inanılır kaynakların tespit ve araştırmaların tastik ettiği neticeye göre Selçuk'un oğlu 4'dür. Bunlardan Yusuf adının Yunus şeklinde yanlış istinsah edilişi müellifimizi yanıltmış olmalıdır. (Bu konuda tafsilat için bk. *Selçuk'un Oğulları ve Torunları*, TM, 1958, s. 117-130) Yusuf hakkındaki bu yanlışlık eserin diğer bahislerine de sirayet etmiştir (msl. s. 43, 51)"³⁵.

Bu şekilde yanlış olduğunu iddia ettiği bilgileri maddeler halinde yazan Kafesoğlu, yukarıdaki alıntıda olduğu gibi bazı maddelerde tafsilat için kendi metinlerine atıflar yapmak suretiyle tartışılan konuyla ilgili en detaylı bilginin kendi çalışmalarında bulunduğunu ima etmektedir³⁶. Kafesoğlu, Turan'ın eseriyle ilgili sonuç cümlesi olarak *Böylece sayın Prof. O. Turan'ın kendisinin yaptığı araştırmalar ileri sürdüğü yeni görüşler ve tezler sayesinde artık bütün meselelerinin halledildiği tam kanaatle halledilmiş olduğu Selçuklu tarihini serian gözden geçirmiş bulunuyoruz ve esefle görüyoruz ki müellif milli tarihimizin bu pek mühim safhasını büsbütün karıştırmış, içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Bunun başlıca sebeplerinden biri bize göre, Osman Turan'ın Selçuklu tarihi bibliyografyasına iyice hâkim olamamasıdır* demektedir³⁷.

Medeniyeti, Neşreden: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1965", *Tarih Dergisi*, c. 15, Sayı: 20, (1965), s. 171-188; amlf., "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 471-478.

³⁴ Kafesoğlu, "Kitabiyat", s. 171-173.

³⁵ Kafesoğlu, "Kitabiyat", s. 175; amlf., "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 471.

³⁶ Bkz. Kafesoğlu, "Kitabiyat", s. 175-177, 188; amlf., "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 471, 473.

³⁷ Kafesoğlu, "Kitabiyat", s. 187.

Kafesoğlu'nun iddialarına 1973 yılında kaleme aldığı bir yazı dizisiyle cevap veren Turan, her şeyden önce Kafesoğlu ve Ateş tarafından kendi eserinin piyasaya çıkışından önce kaleme alınıp eserin basımıyla eşzamanlı olarak neşredildiğini iddia ettiği bu yazıların ilmî ölçüleri aşarak bir saldırı şeklini aldığını savunmakta ve [...] *Sui-istimal psikolojisi, failleri o kadar şaşırtmış ve kendilerini o derece perişan etmiştir ki aynı zamanda neşrettikleri makalelerde yalnız hiddet, şiddet ve tahriklere, mugalatalara ve kelime oyunlarına kapılmamışlar; çok defa mantık ve muhakeme hududlarını da aşmışlardır*³⁸ sözleriyle bu yazıların işledikleri suçu örtbas etmek için aceleyle ardı sıra yazıldığını ileri sürmektedir. Turan, aynı yıl yayımladığı *Tenkidde Ehliyet* adlı yazısında Kafesoğlu'nun, eserine dair eleştirilerine şöyle cevap vermiştir:

“Selçuklular tarihi üzerinde profesörlük yapan bir zâtın Oğuzların yurtlarını ‘Selçuklular’ maddesinde Aral gölü şimalinde ve bizi tenkid eden makalesinde de ‘Batı Sibiryâ Bozkırlarında müstakil bir hayat yaşamış Oğuzlar’ diye göstermesi yazarın tarih ve coğrafyanın basit bilgilerinden ne derece mahrum bulunduğu dair çok vahim misalleri bizzat vermiştir. O, Oğuzların payitahtları Yengi-kent şehrini Aral ve Hazar denizleri arasında sanmakla da bu hayret verici kayıdsızlığını tekrarlamış veya ne derece bir bilgi ve muhakeme anarşisi içinde bulunduğunu, aşikâr olarak, meydana koymuş; haritalara bakmayacak kadar basit metodları da kullanamamıştır. Bu acıklı durumuna rağmen Kafesoğlu'nun bizim şu ‘Oğuzların son bakiyeleri de Türkistan’ı terk ederek yeni bir göç başlıyordu’ cümlemizi tenkide kalkışması ise aynı mahiyette şaşılabacak bir hadisedir. Zira o Türkistan ile bugünkü Türkmenistan’ı birbirine karıştırmıştır. Bu ibret verici misaller bile, bir Selçuklu tarihi yazamayacağına ve hususiyle bizden aktardığı bir takım yeni meseleleri hazmedemeyeceğine kâfi bir delildir”³⁹.

Turan, aynı makalede Kafesoğlu tarafından eleştirilen Selçuk’un 5 oğlu olduğu konusuna da değinir ve Anonim Selçukname’yi referans göstererek Selçuk Bey’in 5 oğlu olduğu konusunda ısrar eder. Kafesoğlu’nun Selçuk’un oğulları Yusuf ile Yunus’u aynı kişi sandığını, bu sebeple de Alp Arslan’a isyan eden Yunus’un oğlu Er-basgan’ı Yusuf’un oğlu göstererek yanıldığını savunur⁴⁰.

Osman Turan, tenkit yazılarında Kafesoğlu ile arasında sürekli tartışmaya sebep olan Sancar/Sencer⁴¹ meselesini de gündeme getirir. O, Kafesoğlu’nun

³⁸ Turan, “Araştırmalar ve Tenkidler I”, s. 15-17.

³⁹ Turan, “Araştırmalar ve Tenkidler II”, s. 14.

⁴⁰ Turan, “Araştırmalar ve Tenkidler II”, s. 14.

⁴¹ Arap alfabesiyle yazılmış tarihi metinlerde hareke olmadığı için kelime her iki şekilde de okunabilmektedir. Kelimenin Sancar olarak okunması doğru ise alfabetik sıraya göre Selçuklular maddesinden önce, Sencer olarak okunması doğru ise Selçuklular maddesinden sonra yazılması

ansiklopedi için yazılması gereken Sancar maddesinin yazımı tamamlanmadığı için normalde Sancar şeklinde okunması gereken ismi keyfi olarak Sencer'e çevirdiğini, böylece bu maddenin hemen yazılması külfetinden kurtulduğunu iddia etmektedir. Turan, Fuad Köprülü'nün bir makalesi ve ansiklopedinin Avrupa neşrindeki yazımına atıfla bu kelimenin "Sancar" şeklinde telaffuz edilmesi gerektiği konusunda ısrarcıdır⁴². Buna karşılık Kafesoğlu, kelimenin "Sencer" şeklinde telaffuzunun tamamıyla ilmî endişe mahsulü olduğunu, bir itham pahasına da olsa hatada ısrar etmenin zayıf bir ilim telakkisinin ürünü olduğunu dile getirmektedir⁴³. Ancak Turan, sonraki tenkit yazılarından birinde Kafesoğlu'nun bu cevabına da değinmekte ve verdiği cevabın aslında kendisini açık bir çelişkiye sürüklediğini, ansiklopedide "Sancar" adı altında bir madde⁴⁴ bulunmasının dahi kelimenin bu şekilde okunması gerektiğine delil teşkil ettiğini savunarak şöyle yazar: *Böylece şerikler Sancar'ı bozarken «ilmi endişe» ile değil tamamiyle bir kasd ile hareket etmişler; koca İslam Ansiklopedisini kendi oyunlarına alet ederek ilim dünyasından da sakınmamışlar; bağlı buldukları makamlar karşısında mes'ul olacaklarını düşünmemişler; fakat yine de kendi fillerinin kurbanı olmuşlardır*⁴⁵.

Taraflar arasında zıtlasmaya sebep olan bir diğer husus, Selçuklularda feodal yapılanmanın olup olmadığı meselesidir. O. Turan eserinde Selçuklu devlet yönetim anlayışında eski Türk töresinden kaynaklı feodal bir yapının olduğunu iddia ederken⁴⁶ bu düşünceye tamamen karşı çıkan Kafesoğlu eseri tenkit ettiği bir yazısında *Selçuklularda ve tarihi seyrini bildiğimiz bu kadim Türk teşkilatında Avrupalı manasıyla bir feodalizm yoktu [...] O. Turan'ın gerçekler karşısında Türk tarihi bakımından hiçbir realiteye tekabül etmeyen feodalizm veya feodal ananeyi ileri sürmekle meseleleri hallettiğini sandığı görülüyor demektedir*⁴⁷. Kafesoğlu, bunun dışında 80'li yılların başında yayımladığı bir makalesinde *Yabgulular meselesine de*

gerekir. Turan'ın iddiasına göre, Sancar maddesi hazır olmadığı için keyfi olarak Sencer şekline dönüştürülmüştür.

⁴² Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 643; amlf., "Araştırmalar ve Tenkidler I", s. 16; amlf., *Din ve Medeniyet*, s. 151-152.

⁴³ Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 471. Yazar bu hususun Ansiklopedinin Sancar maddesinde vuzuha kavuşturulduğunu belirtmektedir. *Aynı Yer*.

⁴⁴ İslam Ansiklopedisinde hem Sancar hem de Sencer maddeleri mevcuttur. Ancak Sancar maddesi kısa bir izahatı içermekte olup kelimenin Sançmak (saplamak) kökünden geldiği, fakat "ç" sesinin zamanla incelmeyeyle kelimenin sonraları Sencer şekline dönüştüğü belirtilerek bu isim hakkında geniş bilgi için Sencer maddesine yönlendirme yapılmaktadır. Bkz. "Sancar", *İA*, c. X, (1997), s. 191.

⁴⁵ Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler I", s. 16.

⁴⁶ Msl bkz. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 36, 38, 50, 61, 67, 68, 73 vd.

⁴⁷ Kafesoğlu, "Kitabiyat", s. 178, 180, 181. Ayrıca bkz. Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 475.

değinererek Turan'ın bu konudaki görüşlerinin yanlış olduğunu iddia eder. Bunların, Turan'ın iddia ettiği gibi Arslan Yabgu'nun taraftarı ve Mikail oğullarına küsererek Anadolu'ya göçen bir kitle olmadığını, sadece itaatsizlikleri ve yağmalarıyla tanınan kalabalıklar olduğunu savunmaktadır⁴⁸.

Kafesoğlu'nun, Turan hakkında birçok yazısında eleştirdiği bir diğer husus onun İslamcılığı olmuştur. Bu konuda Turan'ın eserlerinden bazı alıntılar verdikten sonra *O. Turan Türklerin bütün tarihi ve kültürel muvaffakiyetlerini İslamiyete borçlu olduğu hususunda kesin bir kanaate sahipti [...] Türk tarihinin gelişmesinde İslam dininin büyük rolünü inkâra elbette imkan yoktur. Fakat İslamiyet Türk tarihinde her şeydir demek, bizzat İslam âleminde türlü sahalarda derin tesirler husule getirmiş olan müstakil Türk tarih ve yüksek Türk kültürü realitesine karşı çıkmak demektir* diyerek onun fikirlerini eleştirmektedir⁴⁹. Kafesoğlu, ayrıca *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* (İstanbul 1969) adlı eserine de atıfla Osman Turan'ın "yeni fikir ve görüşler" olduğunu savunduğu bu alanda kendisinden önce M. Altay Köymen'in çalışmaları bulunduğunu dile getirmektedir⁵⁰.

Bütün bu iddialar bir tarafa, tartışma yaşandıktan sonra dahi tarafların birbirleri hakkında yazdıkları çok sınırlı da olsa olumlu söylemler vardır. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* adlı eserinde henüz tartışma oldukça taze iken -Kafesoğlu hakkında birçok yerde olumsuz atıflarına rağmen- satır arasında onun Melikşah hakkındaki eserinin değerli bir monografi olduğunu belirtmektedir. Buna karşılık, İbrahim Kafesoğlu'nun da 1973 yılında kaleme aldığı bir makalesinde Turan'ı *Anadolu Selçuklu tarihini en iyi bilen mütehassıs* olarak tanımlaması dikkat çekicidir⁵¹.

Tartışmaya Müdahil Olan Üçüncü Şahıslar

Kafesoğlu ile Turan arasındaki çekişmeye en başından itibaren müdahil olan üçüncü şahıs, Turan'a ansiklopedinin Tahrir Muharriri sıfatıyla Selçuklular maddesini ısmarlayan Ahmed Ateş⁵² olmuştur. Aslında Turan ile Ateş arasındaki

⁴⁸ İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10-11, (1981), s. 16. Bu makalede ayrıca Turan'ın, A. Selçuklularının 1075 yılında kurulduğu iddiasını da değerlendiren Kafesoğlu, bu devletin tam manasıyla kuruluşunun 1092 yılında gerçekleştiği kanaatine ulaşır. Turan'ın ölümünden sonra yazılmış olan makalede üsluptaki yumuşama dikkati çekmektedir.

⁴⁹ Kafesoğlu, "Kitabiyat", s. 186-187; amlf., "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 479.

⁵⁰ Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 474-475.

⁵¹ Bkz. ve Krş. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 25; İbrahim Kafesoğlu, "Türkiye'de Selçuklu Tarihçiliği", *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar* içinde, İstanbul 2014, s. 277.

⁵² Prof. Dr. Ahmed Ateş (1913-1966), Arap, Fars ve Türk filolojisi mütehassıslarındandır. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü mezunu olup 1939 yılındaki mezuniyetinden sonra o sırada Arap-Fars filolojisinde hocalık yapan Prof. Helmut Ritter'in yanında asistanlık yapmak

ilişkinin önceleri iyi olduğu Ateş'in, O. Turan tarafından neşredilen Aksarayî'nin *Musameratül Ahbar* adlı eserine yazdığı tenkit yazısından kolaylıkla anlaşılmaktadır. A. Ateş, burada da neşirin [O. Turan] yaptığı ufak bazı hatalara dikkat çekmekle birlikte bunların tamamı teknik eleştiriler olup 60'lı yıllardaki gibi tezyif amacını taşımamaktadır. Ateş'in, Turan hakkında bu neşir vesilesiyle sarf ettiği şu sözler sonraları duymayacağımız övgü ifadeleridir: *İşte Dr. Osman Turan'ın bu neşri, hem eski bir eseri ihya etmiş, hem de âlimlerin bu eserden kolaylıkla istifade etmelerine imkân vermiş olmaktadır. [...] Bütün bunlara bakarak Osman Turan'ın neşirini takdir etmemek ve neşirde göze çarpan bazı kusur ve hataları hoş görmemek kabil değildir*⁵³. Fakat A. Ateş'in, Kafesoğlu-Turan polemğinde Kafesoğlu safında yer alması ve Turan'ın iddiasına göre bu hukuksuzluğa göz yumması taraflar arasındaki nezaketi sona erdirmiştir.

Turan, İslam Ansiklopedisi Selçuklular maddesi müsveddelerinin Kafesoğlu tarafından kopyalandığı iddiasını aktarırken Ateş hakkında: *[...] Kafesoğlu resmi cevabında yumuşak ve uysal müdafaa ile itiraftan kaçınırken Ahmed Ateş bir yandan arkadaşının ilmîne karşı hayranlığını belirtiyor; öte yandan da hiddetli hatta tehdidi bir cevap vermek lüzumunu hiss ediyor ve böylece de artık bu mesuliyete katıldığını gösteriyordu*⁵⁴ diyerek onun bu suça ortak olduğunu savunmuştur. Ateş'in kendisine yazdığı resmî cevabında kullandığı *bizim bildiğimiz gözümüz önünde yazılmış olan Selçuklular maddesi*⁵⁵ ifadesiyle de zoraki ve imkânsız bir şahitliğe sürüklendiğini iddia eden Turan, mademki Kafesoğlu A. Ateş'in gözünde bu yetkinliğe sahipse neden maddenin ona değil de kendisine ısmarlandığı sorar⁵⁶.

suretiyle onun ilmî birikiminden önemli ölçüde istifade etmiştir. Ayrıca M. Fuad Köprülü, Ragıp Hulusi Özden, R. Rahmeti Arat, A. Nihat Tarlan, A. Caferoğlu, Şerafeddin Yaltkaya gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ders almıştır. 1943'te doçent, 1953'te profesör olan Ateş, Şarkiyat Enstitüsü ve İslam Ansiklopedisi Murahhas Müdürlüğü gibi çeşitli ilmî teşekküllerde idari görevler yürütmüştür. Ateş'in Arap, Fars ve Türk filolojileriyle ilgili telif, tercüme veya metin tesisi mahiyetinde muhtelif çalışmaları mevcuttur. 20 Ekim 1966'da İstanbul'da vefat etmiştir. Bkz. Nihad M. Çetin, "Ahmed Ateş", *DİA*, c. 4, (1991), s. 55-57.

⁵³ Ahmed Ateş, "Moğollar Zamanında Türkiye Selçuklular Tarihi, Mukaddime ve haşiyelerle tashih ve neşreden Dr. Osman Turan, Ankara, TTK Bsmv., 1944" *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. III, (1949), s. 238. O. Turan da, Ansiklopedi maddesi polemikçi yaşanmasına rağmen *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* adlı eserinin kaynak kritiği kısmında Ateş için bazı pozitif ifadeler kullanmıştır. Bkz. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 3 (not 9), 8-9.

⁵⁴ Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 642. Kafesoğlu'na göre bu cevabi yazı Osman Turan'a hitaben değil, Ansiklopedi Murahhas Müdürlüğü'ne hitaben kaleme alınmıştır. Krş. Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 468, not 3.

⁵⁵ Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 656.

⁵⁶ Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 656.

Ahmed Ateş, *Belleten*'in müteakip sayısında yaptığı açıklamada bu soruyu [...] bu sualin cevabını Osman Turan biraderimiz vicdanının derinliklerinde bulmalıydı⁵⁷ sözleriyle yanıtlarken, ansiklopedideki resmi yazışmaları referans göstererek olayı en başından aktarmakta ve anlaşmazlığın Turan'ın istediği hacimde ısrar etmesi sebebiyle ortaya çıktığını ve problemin halli için kendisinin sunduğu çözümlerin de Turan tarafından teker teker reddedildiğini iddia etmektedir⁵⁸. Ayrıca Turan'ın maddenin yazılması için kendisine verilen mühletten 8 ay sonra müsveddeleri göndermekle de ayrı bir mağduriyet oluşturduğunu belirterek şunları yazmaktadır. *Hak ve mes'uliyet hissinden bahseden Prof. Dr. Osman Turan yaptığı işin 5 ayda 2 metre genişliğinde masa sipariş edilen bir kimsenin 15 ay sonra, 20 metre genişliğinde bir masa getirip, evin duvarlarını yıkarak, onu eve sokmağa çalışması ve bundan dolayı hak iddia etmesi kadar hukuk dışı bir davranış olduğunu fark etmiyordu veya etmez görünüyordu*⁵⁹.

Osman Turan, Kafesoğlu-Ateş birlikteliği için "şerikler", "iki kafadar"⁶⁰ gibi tabirler kullanırken Ateş hakkında: "Türk tarih ve filolojisine yabancı bulunmaktan doğan mukadder hatalara boğulmaktan başka bu tenkidlerinde Arap ve Fars kaynakları üzerinde de bütün zaaflarını meydana koymuş dar bir dilbilgisinden ileri bir filolog bulunmadığını da göstermiştir"⁶¹ diyerek onun akademik yönden zayıf olduğunu iddia etmiştir. Buna karşılık A. Ateş de Turan'ın *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* adlı eseri yayımlanır yayımlanmaz bir tenkit yazısı kaleme almıştır. Bu yazısının son cümlesi olarak *Prof. Dr. O. Turan'ın eseri, ilim âlemimiz için büyük bir hayal kırıklığından başka bir şey getirmiş değildir* dediği eser hakkında sayfa ve satır numaralarını belirterek eserin başta filoloji olmak üzere plan, bibliyografya vs. birçok açıdan eksik olduğunu iddia etmiştir. Mesela eserin kaynakça açısından eksik olduğunu iddia ederken [...] *Selçuklu tarihinin kaynaklarına dair denemeler zaten yapılmıştır. Meselâ son olarak İ. Kafesoğlu'nun Melikşah hakkındaki eserinin, Hârizmşahlr Tarihi'nin başlarında böyle sistemli verilmiş bilgiler bulunmaktadır. Yazar bunlara ve benzerlerine bakmış olsaydı, burada elbette daha çok tertipli ve tarih anlayışının gerektirdiği şekilde bilgiler verirdi*⁶² demek suretiyle Turan'ı Kafesoğlu'nun iki eserine yönlendirmesi özellikle manidardır. Başka bir yerde

⁵⁷ Ateş, "Bir Açıklama", s. 464. Osman Turan, bunu bir cevap olarak kabul etmemektedir. Krş. Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler I", s. 17.

⁵⁸ Ateş, "Bir Açıklama", s. 459-462.

⁵⁹ Ateş, "Bir Açıklama", s. 462.

⁶⁰ Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler I", s. 16, 19; Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler II", s. 15.

⁶¹ Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler I", s. 18; amlf., *Din ve Medeniyet*, s. 156.

⁶² Ahmed Ateş, "Kitaplar Arasında: Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Ankara, 1965", *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: 6, (1966), s. 163.

Turan'ın filolojik hatalar yaptığını iddia ederken, *Yazar başkalarını tenkit ederken, kendisi çok iptidai Arapça yanlışları yapmaktadır* demektedir⁶³. Konuyla ilgili bir başka yazısında *Prof. Dr. Osman Turan, basit filoloji ve gramer kurallarını bile bilmeden, başka âlimleri tehil edebilmekte ve okuduğu metinleri anlamadan her sahada keşifler yapabilmektedir* demektedir⁶⁴.

Osman Turan, Ateş'in bu tenkit yazılarına 1973 yılında yayımladığı bir dizi makaleyle cevap vermiştir. *Tenkidde Ehliyet* adını verdiği bir makalesinde Ateş'in Selçuklu tarihinin Farsça kaynaklarının (Cami'ut Tevarih ve Rahatu's Sudur) çevirilerinde yanlış okuduğunu iddia ettiği kelimelerine atfı yapmıştır. Mesela onun Oğuzların bir boyu olan Kayı adını tanıyamadığı ve bu meşhur ismi Kayni gibi anlaşılabilir bir şekilde soktuğunu belirttikten sonra *Hâlbuki Osmanlıların mensup bulunduğu bu en asil Oğuz kabilesini tanımak için, bizzat neşrine giriştiği, Cami ut-tevarih'e biraz vakıf olması veya hiç olmazsa iyi bir talebinin tarih kültürüne sahip bulunması kafi gelirdi* demek suretiyle onun alana hâkim olmaması sebebiyle ağır hatalar yaptığını savunmaktadır⁶⁵.

Ateş ile Turan arasında bu vesileyle birtakım ilmî polemik başlıkları ortaya çıkmıştır. *Yabgulular Meselesi, Buharalı İmam ve Sultan Sancar'ın İlmi Seviyesi* gibi başlıklar altında taraflar birbirleri aleyhine tenkit metinleri yayımlayarak birbirlerinin akademik çalışmalarındaki hatalarına dikkat çekmişlerdir⁶⁶. Ahmed Ateş, Turan'ın tespit ettiği Yabgulular Meselesiyle ilgili olarak *bunun filoloji kaidelerine dikkat edilmemesinden ileri gelmiş basit bir yanlıştan ibaret olduğu ve Yabgulular diye bir zümrenin asla mevcut olmadığı* yönündeki ifadesiyle Turan'ın bu konudaki söylemlerini net bir dille yanlışlamıştır. Buna karşılık Turan, onun tarihi meselelere nüfuz edemediği için yanıldığını, konuyla ilgili yalnız filolojik deliller üzerinde durduğunu, fakat burada da başarısızlığa uğradığını belirtir⁶⁷. Meselenin tarihi ve filolojik izahını yapmak için iki ayrı makale⁶⁸ kaleme alan

⁶³ Ateş, "Kitaplar Arasında", s. 165.

⁶⁴ Ateş, "Bir Açıklama", s. 465.

⁶⁵ Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler II", s. 12.

⁶⁶ O. Turan, Ahmed Ateş'in *Camiü't Tevarih ve Rahatus Südur* çevirilerinin hatalı olduğunu iddia ederken A. Ateş ise Osman Turan'ın Yabgulular Meselesi'nin izahında ve *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* adlı çalışmasında bariz filolojik yanlışlar yaptığını ileri sürmüştür. Bkz. Turan, *Din ve Medeniyet*, s. 158-160; Ahmed Ateş, "Yabgulular Meselesi", *Belleten*, XXIX/115, (1965), s. 517-525.

⁶⁷ Bkz. ve Krş. Ateş, "Yabgulular Meselesi", s. 520; amlf., "Kitaplar Arasında", s. 164; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 131, not 105; Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler I", s. 18.

⁶⁸ Osman Turan, "Selçuklular Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler V: Yabgulular Meselesinin Tarihi Esasları", *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sayı: 33, (1973), s. 26-30; amlf., "Selçuklular Tarihi

Turan, Ateş'i bütün vesika ve delilleri menfi istikamette zorlamakla itham eder ve şunları yazar:

"Ahmed Ateş Yavgulular adlı 'bir Türk zümresi yoktur' ve kitabımızda 'Anadolu ve Suriye'nin fethinde ve iskânında büyük rolü olan Yavgulular' ifadesi için de cesaretle 'külliye manasızdır' hükmünü vermekte; Sibt'in eserinde bu ismin 'daima ve yalnız Navegiye' şeklinde yazıldığını iddia etmektedir. Bu kat'i hükmü ilan ederken de eserimizin yayılışına yetiştirmek için de yanı başında bulunan yazmalara bakmak fırsatını bulamamış; sadece bizden alarak Cl. Cahen'in *Naukya* ve F. Sümer'in *Navegiye* yazışlarına dayanmış ve araştırılmamış bu kayıtları delil sanmıştır. Hâlbuki yukarıda gösterdiğimiz üzere, diğer kaynaklardaki şekiller bir yana, Sibt'in eserinde de bu isim bozuk noktalara göre Navegiye'den başka Yavgıyye, Bavgiyye, Lavgiyye, Nazgiyye veya ilk harfi noktasız olarak türlü şekillerde meydana çıkmıştır ki yalnız bir kaynağın bu kadar çeşitli ve tereddütlü imlalar ile yazışı bile ortada bir mesele olduğunu meydana koymaya kâfi idi"⁶⁹.

Taraflar arasında cereyan eden bir diğer polemik de Buharalı imam meselesi olmuştur. Malazgirt Savaşı vesilesiyle İbnu'l Esir'in eserinde geçen Ebu Mansur Muhammed b. Abdülkerim adlı imamın savaş sırasında Alp Arslan'a söylediği sözlerin Turan tarafından yanlış tercüme edildiğini savunan Ateş'in⁷⁰ bu iddiasına karşı reddiye mahiyetinde bir metin kaleme alan Turan, adı geçen imamın sözlerini farklı kaynakları karşılaştırmak suretiyle tercüme ettiğini dile getirerek *Merhum Profesör Ahmed Ateş yalnız İbn al-Esir'in ifadesine dayandığı ve diğer kaynaklarla onu karşılaştırmadığı için bizim mukayeseli bir şekilde ve hususiyle zamanın manevi havasına göre, toplu olarak, yaptığımız tercüme yerine o kelimelerle uğraşmıştır. [...] Metinleri izah ederken kelimelerin değil cümlelerin manasını birlikte düşünmek ve hususiyle İmam ve Sultan Alp Arslan'ın manevi havalalarına girmek şarttır. Aksi takdirde hadiseleri ve tarihin seyrini kavramak mümkün değildir. İşte Arap filoloğu kelimelerle oynayarak bizi tahriflerle itham ederken bizzat yanılan veya tahriflerde bulunanın onun kendisi olduğunu gösteren misallerden biri de budur demektir*⁷¹.

Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler VIII: Yavgulular Meselesinin Filolojik İzahı", *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sayı: 34, (1973), s. 17-23.

⁶⁹ Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler VIII", s. 19.

⁷⁰ Bkz. Ateş, "Kitaplar Arasında", s. 168.

⁷¹ Osman Turan, "Selçuklular Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler IV: Malazgirt Savaşı ve Alp Arslan'ın İmamı", *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sayı: 32, (1973), s. 36-37.

Taraflar ayrıca Sultan Sancar'ın kültür düzeyi konusunda kaynaklarda yer alan farklı bilgiler üzerinden ateşli bir tartışmaya girişmişlerdir⁷². *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* adlı eserinde V. V. Barthold'un Sultan Sancar'ın okuma yazma bilmediği yönündeki görüşlerine karşı çıkarak bu yanlış anlaşılmayı düzelttiğini savunan Turan'ın bu düşüncesi, A. Ateş tarafından eleştirilmiş, Turan'ın kaynak gösterdiği metni yanlış okuduğu iddia edilmiştir⁷³. Buna cevaben yazdığı makalede iddiasını tekrar eden ve bu devri ve kaynakları bilmediği için Ateş'in açıkça yanlış olduğunu belirten Turan, *Ahmed Ateş bir Fars filoloğu olarak Türk tarihine yardımcı olmak gerekirken hala yarım asır geride kalarak Barthold'un hem Sultan Sancar ve hem de Selçuklular hakkında yaptığı «fahiş» hatayı bize havale ederek kendisi de buna kurban gider. Arap ve Fars filolojilerini kendi inhisarında sanan yazar, kelimeler üzerinde oynayarak onlara, zoraki manalar verir veya tahriflerde bulunurken aynı kaynağın Farsçasından gafil bulunmakla da iyi bir filolog olmadığını göstermiştir ki bu türlü fahiş hatalarına daima rastlanacaktır. [...] Barthold'a dayanarak bize karşı hücumu geçerken İbn Funduk'un *Tatimmna Sivan al-hikma* adlı eserinin Arapçadan başka Farsçasını da görse idi hatanın bize değil kendisine aid olduğunu daha kolay anlardı* diyerek onun yanlış fikirlerde ısrar ettiğini savunur⁷⁴.

Büyük Selçukluların son sultanının adının Sancar mı yoksa Sencer mi yazılacağı tartışmasına da müdahil olan Ateş, bu konuda *Ansiklopedi'de mevcut olan Sancar maddesini okusaydı, orada kelimenin asıl şeklinin sanç- kökü ile ilgili olduğu, doğru şeklinin Sançar olması gerektiği, fakat ç sesi te'siri ile bunun incelendiği, Türkiye'de - ve Arap imlasına bakılacak olursa, Sencer zamanında bile- kelimenin ince vokaller ile telaffuz edildiği göz önüne alınarak, bu hükümdara ait maddenin Sencer'e konulduğunu görürdü*⁷⁵ diyerek maddenin şahsî bir keyfiyetle değil, teknik ve filolojik kaygılarla Sencer şeklinde Ansiklopedide basıldığını dile getirmektedir. Bunun dışında A. Ateş, tıpkı Kafesoğlu gibi Turan'ın Selçuklularda feodalizm söylemlerine tepki göstererek bu şekilde bir yapılanmanın Türklerde olmadığını savunmaktadır⁷⁶.

⁷² Bkz. ve Krş. Ateş, "Kitaplar Arasında", s. 168, 171; Osman Turan, "Selçuklular Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler III: Sultan Sancar'ın Kültür Seviyesi Meselesi", *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sayı: 31, (1973), s. 33-37.

⁷³ Krş. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 264-265; amlf., "Araştırmalar ve Tenkidler III", s. 35; Ateş, "Kitaplar Arasında", s. 171. Ayrıca bkz. V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. H. Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 329.

⁷⁴ Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler III", s. 35.

⁷⁵ Ateş, "Bir Açıklama", s. 464.

⁷⁶ Ateş, "Kitaplar Arasında", s. 166.

Kafesoğlu-Turan arasındaki çekişmeye Ahmed Ateş kadar müdahil olmasa da her ikisi tarafından yazılarda sık sık adı geçtiği için M. Altay Köymen'den⁷⁷ de üçüncü bir şahıs olarak bahsetmek gerekir⁷⁸. Ansiklopedi maddesi hadisesi yaşanmadan evvel 50'li yıllarda Köymen'in Turan ile ilişkilerinin Kafesoğlu'na kıyasla daha iyi olduğunu söylenebilir. Turan, Köymen'in bu yıllarda yazdığı Selçuklu Tarihi ile alakalı eserinin röportörü olmuş ve birkaç düzeltmeyle birlikte olumlu rapor vermiştir. Buna karşılık aynı yıllarda Köymen'in, Kafesoğlu'na ait *Melikşah Devrinde Selçuklular* (İstanbul 1953) adlı monografisine bir tenkit yazısı yazması ve Kafesoğlu'nun cevaben yazdığı makale metni ikili arasında tartışmaya sebep olmuştur⁷⁹. Kafesoğlu, cevabî yazısında Köymen'in hata olarak iddia ettiği meselelerle uzun açıklamalar yaptıktan sonra metnini [...] *biz arkadaşımız tenkitçimiz, Umumi Türk Tarihi Doçenti, tefsiri tarih mütehasısı Dr. M. Altay Köymen'den tiyatro sahnesinde büyük adam rolü yapar gibi sahte aktör tavırlarını bırakıp samimi, realist ve ilmi terakkiye hizmet edecek yazılar bekliyoruz* sözleriyle

⁷⁷ Prof. Dr. M. Altay Köymen (1916-1993), Köprülü geleneğinin alana kazandırdığı bir diğer Selçuklu tarihçisi olup 1940 yılında mezun olduğu Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde 1943 yılında doktor unvanını almıştır. 1948'de doçent, 1958 yılında da profesör olan Köymen'in, sağlam bir metodolojiyle kaleme aldığı eserlerinin çoğu Büyük Selçuklu Devleti ile alakalıdır. M. Altay Köymen, 9 Aralık 1993'te Ankara'da vefat etmiştir. Bkz. Feda Şamil Arık, "Mehmet Altay Köymen", *DİA*, c. 26, s. 285-286.

⁷⁸ Bununla birlikte, Kafesoğlu ve Turan arasında bu anlaşmazlık başladığı andan itibaren tavırları ve söylemleri göz önüne alınarak M. Altay Köymen'in, hiçbir aşamasında bu tartışmada taraf olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Köymen, kaleme aldığı bir yazısında bu konuyla ilgili *aynı fikir sistemini temsil eden ve aynı saha ile meşgul olan Prof. Osman Turan ile Prof. İbrahim Kafesoğlu arasında geçen ve uzun müddet devam eden münakaşalar üzüntü ile karşılanacak bir hadisedir* demekte ve [...] *bu satırların yazarı M. Altay Köymen, aynı fikir sistemini temsil eden bu profesörlerin karşılıklı kıyastıya mücadelelerinin arasına girmek istemedi* diyerek de tartışmada tarafsız kaldığını belirtmektedir. (Bkz. M. Altay Köymen, "Prof. Dr. Osman Turan Hayatı, Eserleri ve Fikirleri", *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi* içinde İstanbul 1980 s. 18, 20) Her iki âlime de derin bir saygı duyduğu anlaşılan Köymen, hem Turan'ın hem de Kafesoğlu'nun ölümünden sonra gazetedeki köşesinde birer taziye yazısı kaleme almıştır. (Bkz. M. Altay Köymen, "Prof. Dr. Osman Turan'ın Ardından", *Tercüman Gazetesi*, 2 Şubat 1978, Perşembe, s. 2; amlf., "Vefatının 40. Gününde Kafesoğlu'nu Fatihalar'la Anıyoruz", *Tercüman Gazetesi*, 28 Eylül 1984, Cuma, s. 2) Köymen ayrıca Turan ile ilgili muhtelif yazılarının satır aralarında dile getirdiği ufak kırgınlıklarına rağmen onun Yassıada sonrası fakülteye kabul edilmemesini ve TTK üyeliğinden çıkarılmasını şiddetle eleştirir ve bu konuda sorumluları sert ifadelerle itham eden bir köşe yazısı kaleme alır. Bkz. M. Altay Köymen, "Osman Turan'a Reva Görülen Muamele" (*Tercüman Gazetesi*, 30 Eylül 1974, Perşembe) *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi* içinde s. 26-28.

⁷⁹ Bkz. ve Krş. M. Altay Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatoru Melikşah Devrine Dair Bir Eser Münasebetiyle" *Belleten*, XVII/68, (1953), s. 557-604; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklu Tarihinin Meseleleri: Sultan Melikşah Döneminde Büyük Selçuklu İmparatorluğu Adlı Eserin Tenkidi Dolayısıyla", *Belleten*, XIX/76, (1955), s. 463-489.

sonlandırmaktadır⁸⁰. Osman Turan, Kafesoğlu'nun ilmî kifayetsizliğini iddia ettiği yazılarında Köymen'in bu makalesine atıf yaparken İbrahim Kafesoğlu ise Köymen'in tenkidine yazdığımız cevabi yazının da Turan tarafından zikredilmesi kendi tabiri ile "ilmin namusu" icabı idi diyerek Köymen'in iddialarına cevap olarak yazdığı metnin Turan tarafından görülmek istenmediğini ima etmektedir⁸¹.

Selçuklular maddesi hadisesi yaşandıktan sonra tarafların Köymen ile olan ilişkilerinin tersine döndüğü görülmektedir. Gerçekten bu dönemde Köymen ile Kafesoğlu'nun birbirlerine karşı tenkit yazılarıyla bozulan ilişkileri düzelterken, ansiklopediye Köymen tarafından yazılan Sencer maddesi sebebiyle bu kez Turan ile arasında ihtilaf çıkmıştır. Turan, konu ile ilgili bahislerinde Köymen'e serzenişte bulunarak onun, Ateş ve Kafesoğlu'nun kötü emellerine alet olduğunu, daha önceki eserlerinde kelimeyi Sancar olarak telaffuz etmişken maddeyi yazma hevesiyle Sencer şeklini kabul ettiğini belirtmektedir⁸². Turan, 1973 yılında kaleme aldığı bir yazısında Köymen imzasıyla yayımlanan Sencer maddesi hakkında şunları yazmaktadır: *Bizim Selçuklular tarihini okuyan ve bu ilavelerde de kullanıldığı anlaşılan M. Köymen'in bu hükümdarın kültür durumuna temastan kaçınması ve hatta eserimizin adını bile zikretmek istememesi ilim ahlakı bakımından mazur görülecek bir davranış değildir. Bunun bir sebebi de onun herkes gibi bizzat kendisi de daima Sancar şeklinde yazdığı bu ismi «Sencer» olarak bozması ile alakalıdır*⁸³. Bununla birlikte, tarafların bu mevzu yaşandıktan sonra dahi birbirlerinin ilmî birikimi hakkında pozitif söylemleri bu nevi polemiklere rağmen saygın bir ilişki olduğuna işaret etmektedir⁸⁴. Özellikle Köymen'in, Osman Turan'ın ölümünü

⁸⁰ Kafesoğlu, "Selçuklu Tarihinin Meseleleri", s. 489. Kafesoğlu'nun Köymen'le ilgili algısının sonraları pozitif bir kanaate dönüştüğü, hem Ansiklopedinin Sencer maddesinin Köymen'e havale edilmesi, hem de Kafesoğlu'nun Turan'a cevabî nitelikte yazdığı makalelerinde Köymen'e yaptığı olumlu atıflar ile kendini göstermektedir. Mesela bunlardan birinde şöyle demektedir: *Selçuklu tarihinin karanlık kalan ve uzun tetkik isteyen devirleri için biz daima M. A. Köymen'in araştırmalarına itibar ederiz. Çünkü o vazih yazan ve kontrol yolunu açık tutan bir tarihçidir.* Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 478. Bu düşüncüyü teyit edici ifadeler için bkz. amlf., Türkiye'de Selçuklu Tarihçiliği, s. 277.

⁸¹ Bkz. ve Krş. Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 643-644; Kafesoğlu "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 471. Kafesoğlu ayrıca yazdığı cevabi yazıdan sonra münekkidin [M. A. Köymen] kendisinin dahi ikna olduğunu iddia etmektedir. Bkz. *Aynı Yer*.

⁸² Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler I", s. 17; amlf., "Araştırmalar ve Tenkidler III", s. 37, not 9; amlf., *Din ve Medeniyet*, s. 153.

⁸³ Turan, "Araştırmalar ve Tenkidler III", s. 37, not 9.

⁸⁴ Bkz. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 7. Yukarıda belirtildiği gibi, tartışma boyunca tarafsız kalmaya özen gösteren Köymen, bu anlaşmazlıkla ilgili sadece bir yazısında geçen *Selçuklular maddesinin bir buçuk ayda yazılmasının mümkün olmadığı* şeklindeki sözleriyle

müteakip Tercüman gazetesinde kaleme aldığı yazı ve daha sonra ölümünün 10. yılı münasebetiyle çekilen bir belgeselde söyledikleri ona nasıl derin bir saygı duyduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir⁸⁵.

Son olarak, Kafesoğlu-Turan çekişmesinde üçüncü bir taraf olarak tanımlanamasa bile anlaşmazlığın evveliyatını beslemesi ihtimali dâhilinde M. Fuad Köprülü ile Mükrimin Halil Yınanç arasındaki akademik sürtüşmeyi de göz önünde bulundurmak gerekir. Yıldırım Bayezid'in 1402'de Timur'a esir düştükten sonra yüzüğündeki zehirle intihar edip etmediğine dair bu iki âlim arasında ortaya çıkan kısa süreli polemik⁸⁶ sonradan Köprülü'nün gözde öğrencisi Osman Turan ile Yınanç'ın eli altında yetişen İbrahim Kafesoğlu tarafından farklı meseleler üzerinden sürdürülmüş olabilir. Nitekim Osman Turan, *Bellekten'*deki bir makalesinde Selçuklular Tarihi ile ilgili yazdığı metninde M. H. Yınanç'ın bazı hatalarını düzelttiğini, fakat Kafesoğlu'nun kasıtlı olarak bu hataları tekrarladığını dile getirmektedir⁸⁷. Kafesoğlu ise cevabî yazısında yanlış olduğunu iddia ettiği Turan'ın bazı fikirlerinin düzeltilmesi konusunda Yınanç'ın eserlerine bolca atıf yaparak onu bu alanda otorite olarak göstermektedir⁸⁸.

SONUÇ

İbrahim Kafesoğlu ve Osman Turan, Türkiye'de Selçuklu tarihi araştırmalarının bilimsel temellerini atan iki yetkin Selçuklu tarihçisidir. Fakat İslam Ansiklopedisinin Selçuklular maddesinin yazımı noktasında aralarında başlayan ihtilaf ve uzun yıllar süren kalem kavgası, bu alandaki verimliliklerinin daha ileri boyutlarda olmasını engellemiş görünmektedir. Anlaşmazlık başladıktan sonra kalemlerini bir kılıç gibi kullanan bu yazarlar, an itibarıyla Selçuklu tarihi ve tarihçiliğinin halledilmesi gereken birçok önemli meselesi dururken birbirlerine karşı tenkit ve reddiyeler yazmakla vakit harcamışlardır.

Turan'ın haklı olduğunu ima etmektedir. Bkz. Köymen, "Prof. Dr. Osman Turan Hayatı, Eserleri ve Fikirleri", s. 20.

⁸⁵ Bkz. Süleyman Baydili'nin yapımcı ve yönetmenliğini üstlendiği 1988 tarihli *Prof. Dr. Osman Turan: Âlem Unutmuş Kalem Unutmamış* adlı belgesel. <https://www.youtube.com/watch?v=cYWOYjiYpFg> (Erişim Tarihi: 29.01.2018). Köymen'in Tercüman gazetesinde yayımlanan bir yazısının son cümlesi şöyledir: *Prof. Osman Turan'ın ölümüyle yeri pek doldurulamayacak bir ilim adamımız daha aramızdan ebediyen ayrılmıştır. Ancak aramızdan ayrılan onun fani vücududur. Yazdığı eserlerle adı aramızda ve gelecek nesiller arasında daima saygıyla anılacaktır.* Köymen, "Prof. Dr. Osman Turan'ın Ardından", *Tercüman Gazetesi*, 2 Şubat 1978, Perşembe, s. 2.

⁸⁶ Krş. M. Fuad Köprülü, "Bayezid'in İntiharı Meselesi", *Bellekten*, VII/ 27, (1943), s. 591-599; M. Halil Yınanç, "Bayezid I", *İA*, c. II, (1997), s. 388-389.

⁸⁷ Turan, "Neşir Münasebetiyle", s. 647. Konuyla bağlantılı olarak M. H. Yınanç'a yapılan göndermeler için bkz. Turan, *Selçuklular Tarihi Türk-İslam Medeniyeti*, s. 20, not 79. Kafesoğlu'nun bu görüşe muhalif göndermeleri için bkz. Kafesoğlu, "Kitabiyat", s. 181.

⁸⁸ Kafesoğlu, "Tenkid Yazısı Dolayısıyla", s. 473-474.

Taraflar, bu vesileyle birbirlerinin metinlerinde teknik olmaktan ziyade insanî olarak kabul edilebilecek basit hataları bile gündeme taşıyarak tartışmanın bilimsel temelden bireyselliğe kaymasına zemin hazırlamışlardır. Bu noktada, anlamını yitirmiş görünen kimin haklı olduğu konusuna bakılmaksızın bu tartışmanın Selçuklu tarihi araştırmalarına üretkenlik noktasında olumsuz etki ettiği söylenebilir. Sonuç ne olursa olsun bu iki büyük tarihçi, yolu Selçuklu tarihinden geçecek olan her araştırmacının yazacağı bilimsel çalışmaların dipnot ve kaynaklarında yan yana ve ardı sıra bulunmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- , "Sancar", *İA*, X, Eskişehir 1997, MEB Basımevi, s. 191.
- Ateş, Ahmed, "Kitaplar Arasında: Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Ankara, 1965", *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: 6, (1966), s. 161-173.
- Ateş, Ahmed, "Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi, Mukaddime ve haşiyelerle tashih ve neşreden Dr. Osman Turan, Ankara, TTK Bsmv., 1944" *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. III, (1949), s. 237-240.
- Ateş, Ahmed, "Prof. Dr. Osman Turan'ın Yazısı Dolayısıyla Bir Açıklama", *Bellekten*, XXX/119, (1966), s. 459-466.
- Ateş, Ahmed, "Yabgulular Meselesi", *Bellekten*, XXIX/115, (1965), s. 517-525.
- Barthold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. H. Dursun Yıldız), TTK Yayınları, Ankara 1990.
- Baydili, Süleyman, (Yapımcı ve Yönetmen), *Prof. Dr. Osman Turan: Âlem Unutmuş Kalem Unutmamış*, 1988. <https://www.youtube.com/watch?v=cYWOYjiYpFg> (Erişim Tarihi: 29.01.2018)
- Birinci, Ali, *Osman Turan*, Alternatif Yayınları, Ankara 2003.
- Çetin Nihad M., "Ahmet Ateş", *DİA*, 4, İstanbul 1991, TDV Yayınları, s. 55-57.
- Donuk, Abdülkadir, "Halil İbrahim Kafesoğlu", *DİA*, 24, İstanbul 2001, TDV Yayınları, s. 145-146.
- Groot, H. de, "Hollanda (İslam Araştırmaları)", *DİA*, 18, İstanbul 1998, TDV Yayınları, s. 229-232.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10-11, (1981), s. 1-28.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Kitabiyât: Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve İslam-Türk Medeniyeti, Neşreden: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1965", *Tarih Dergisi*, XV/20, (1965), s. 171-188.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Prof. Osman Turan'ın Tenkid Yazısı Dolayısıyla Selçuklu Tarihinin Meselelerine Toplu Bir Bakış", *Bellekten*, XXX/119, (1966), s. 467-479.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Selçuklu Tarihinin Meseleleri: Sultan Melikşah Döneminde Büyük Selçuklu İmparatorluğu Adlı Eserin Tenkidi Dolayısıyla", *Bellekten*, XIX/76, (1955), s. 463-489.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Türkiye'de Selçuklu Tarihçiliği", *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar* içinde, İstanbul 2014, s. 273-282.
- Koca, Salim, "Osman Turan", *DİA*, 41, Ankara 2012, TDV Yayınları, s. 410-412.
- Köprülü, M. Fuad, "Beyazıt'ın İntiharı Meselesi", *Bellekten*, VII/27, (1943), s. 591-599.
- Köymen, M. Altay, "Büyük Selçuklu İmparatoru Melikşah Devrine Dair Bir Eser Münasebetiyle" *Bellekten*, XVII/68, (1953), s. 557-604.
- Köymen, M. Altay, "Osman Turan'a Reva Görülen Muamele" *Tercüman Gazetesi*, 30 Eylül 1974, Perşembe (Osman Turan tarafından yazılan *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi* Nakışlar Yayınevi, Ankara 1980 içinde) c. I, s. 26-28.
- Köymen, M. Altay, "Prof. Dr. Osman Turan Hayatı, Eserleri ve Fikirleri", (Osman Turan tarafından yazılan *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi* Nakışlar Yayınevi, Ankara 1980 içinde) c. I, s. 13-25.

- Köymen, M. Altay, "Prof. Dr. Osman Turan'ın Ardından", *Tercüman Gazetesi*, 2 Şubat 1978, Perşembe, s. 2. [Bu yazı, ayrıca Ali Birinci'nin *Osman Turan* (Ankara 2003, Alternatif Yayınları) adlı eserinde (s. 54-58) yayımlanmıştır]
- Köymen, M. Altay, "Vefatının 40. Gününde Kafesoğlu'nu Fatihalar'la Anıyoruz", *Tercüman Gazetesi*, 28 Eylül 1984, Cuma, s. 2. [Bu yazı, ayrıca Abdülkadir Donuk'un *Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu* (İstanbul 1989, Acar Yayınları) adlı eserinde (s. 158-160) yayımlanmıştır]
- Topal, Nevzat, *Prof. Dr. Osman Turan Hayatı ve Eserleri*, Türk Yurdu Yayınları, 2004,
- Turan, Osman, "Selçuklular Hakkında Yeni Bir Neşir Münasebetiyle", *Belleten*, XXIX/116, (1965), s. 639-660.
- Turan, Osman, "Selçuklular Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler I", *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sayı: 29, (Mart 1973), s. 15-19.
- Turan, Osman, "Selçuklular Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler II: Tenkidde Ehliyet", *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sayı: 30, (Nisan 1973), s. 11-16.
- Turan, Osman, "Selçuklular Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler III: Sultan Sancar'ın Kültür Seviyesi Meselesi", *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sayı: 31, (Mayıs 1973), s. 33-37.
- Turan, Osman, "Selçuklular Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler IV: Malazgirt Savaşı ve Alp Arslan'ın İmamı", *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sayı: 32, (Haziran 1973), s. 35-37.
- Turan, Osman, "Selçuklular Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler V: Yabgulular Meselesinin Tarihi Esasları", *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sayı: 33, (Temmuz 1973), s. 26-30.
- Turan, Osman, "Selçuklular Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler VIII: Yabgulular Meselesinin Filolojik İzahı", *İslam Medeniyeti Dergisi*, Sayı: 34, (Ağustos 1973), s. 17-23.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat, İstanbul 1969.
- Turan, Osman, *Tarihi Akışı İçerisinde Din ve Medeniyet*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.
- Yınanç, M. Halil, "Bayezid I", *İA*, II, MEB Basımevi, Eskişehir 1997, s. 369-392.